

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:05
ANTIKVARISK SCHAKTKONTROLL

Fjärrvärme mellan Slottsgatan och Klostergatan i Örebro

Närke, Örebro stad och kommun, Olaus Petri församling, RAÄ 83:1

Helmut Bergold

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:05
ANTIKVARISK SCHAFTKONTROLL

Fjärrvärme mellan Slottsgatan och Klostergatan i Örebro

Närke, Örebro stad och kommun, Olaus Petri församling, RAÄ 83:1

Helmut Bergold

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

©2011 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2011:05
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2011.
Medgivande I 2010/0829.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Inledning.....	5
Antikvarisk bakgrund.....	5
Målsättning och metod.....	6
Genomförande och undersökningsresultat.....	7
Tolkning.....	10
Administrativa uppgifter.....	11

Sammanfattning

Ett cirka 350 meter långt fjärrvärmeschakt i Örebro stads norra delar grävdes i samband med omdragning av fjärrvärmeledningar. Schaktet grävdes med grävmaskin, och den antikvariska kontrollen innebar att avgöra var kulturlager och/eller konstruktioner fanns. Schaktning skedde skiktvis, stratigrafiskt, och påträffade lager och konstruktioner dokumenterades.

Vid schaktningen konstaterades en sylvstensgrund, vattenrännor, rivningslager, kulturlager, marknivåer/odlingslager samt fyllnadslager samt en rad nergrävda ledningar och andra moderna markingrepp.

Figur 1. Schaktets sträckning i norra delen av Örebro med början på Slottsgatan i öster.

Inledning

I och med bygget av ett nytt rättscentrum i kvarteret Porten måste en ombyggnad av fjärrvärmenätet i norra delen av centrala Örebro göras. Schaktningen berör äldre stadslager, vilka är registrerade som fornlämning Örebro 83:1. Omläggningen av nätet berörde en cirka 350 meter lång sträcka mellan Slottsgatan i öster och Klostergatan i väster. I och med att fornlämning berördes fick arbetsföretaget ske under antikvarisk kontroll och Länsstyrelsen i Örebro län uppdrog åt Arkeologgruppen AB att utföra uppdraget, arbetet bekostades av E.ON Värme, Sverige AB.

Antikvarisk bakgrund

Örebro omnämns första gången i samband med ett donationsbrev ställt till Riseberga kloster utfärdat av jarlen Birger Brosa före år 1202. I donationsbrevet skänker han jord, ett kvarnställe samt fiskerättigheter till klostret. Staden nämns också i det testamente Magnus Ladulås lämnade efter sig år 1285. I testamentet omtalas att det har funnits ett mynthus i Örebro. Det är också först nu som det skriftliga materialet antyder att det finns ett stadslignande samhälle vid Svartån.

Den äldsta bebyggelsen har följt åsens sträckning och utvecklats i anslutning till ett antal gator och vägar. Det arkeologiska materialet visar att bebyggelsen längs gatorna har grupperat sig i avlånga, smala tomtliknande ytor. Samtidigt med att den äldsta bebyggelsen etablerades förefaller det som att arbeten med att fylla ut slänten närmast öster om åskränet har påbörjats, antingen för att anlägga en gata eller för att utöka det förhållandevis begränsade utrymmet högst upp på åsen.

De tidigare årens arkeologiska resultat kan sammanfattas med att expansionen av bebyggelsen har skett successivt utan egentliga avbrott, med början senast under 1200-talets mitt och till medeltidens slut. Inga tomtstrukturer tycks ha förändrats under medeltiden, dock har bebyggelsen kontinuerligt förtätats. Under medeltiden uppfattas gatunät och bebyggelse ha anpassats efter åsen.

En viss expansion äger rum under 1500- och 1600-talen, då åsens branta östsluttning genomgår en topografisk förändring

med genomgripande utfyllnader i avsikt att skapa förutsättningar för ny bebyggelse.

Närområdet till den aktuella schaktningsövervakningen var under 1600-talet stadens nordligaste del. Under medeltid har såväl ett karmeliterkloster som Långbro kyrka funnits i området.

Målsättning och metod

Det övergripande syftet med schaktningsövervakningen var att bidra till den allmänna kunskapsuppbyggnaden i Örebro län medan den mer specifika målsättningen var att undersöka, dokumentera och tolka den aktuella delen av fornlämningen. Undersökningens mål var att klargöra:

1. Förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder.
2. Förekomst av anläggningar och en bedömning av typ, antal och ålder.
3. Fyndinnehåll, med en bedömning av fyndens typ, antal och ålder.
4. Bedömning av fornlämningens bevarandegrad.

Schaktet grävdes med grävmaskin, och den antikvariska kontrollen innebar att avgöra var kulturlager och/eller konstruktioner fanns. Schaktning skedde skiktvis, stratigrafiskt, och påträffade lager och konstruktioner dokumenterades. I mindre omfattning grävdes i delar av påträffade kulturlager för att avgöra deras omfattning, sammansättning, bevarandegrad och fyndinnehåll. Vid undersökningen försöktes i möjligaste mån undvika att förstöra konstruktioner. Lager daterades preliminärt utifrån sina stratigrafiska lägen och fyndinnehåll. De lämningar som påträffades beskrevs och karaktäriserades.

Dokumentationen genomfördes med digital inmätning (GPS) i det digitala dokumentationssystemet Intrasis. I förekommande fall har alternativa dokumentationsmetoder i form av handritning med efterföljande digitalisering tillämpats. Skriftliga beskrivningar upprättades och all fotografering var digital. Inmätningar gjordes i RT90, 2,5 gon V.

Genomförande och undersökningsresultat

Genomförandet bestämdes till största delen av arbetsföretaget, det vill säga den arkeologiska schaktningsövervakningen bestämdes till tid och tempo av hur arbetet med den nya fjärrvärmeledningen planerades och genomfördes. Schaktningsarbetena pågick cirka tre veckor och övervakning och dokumentation gjordes de dagar schaktningsarbeten utfördes.

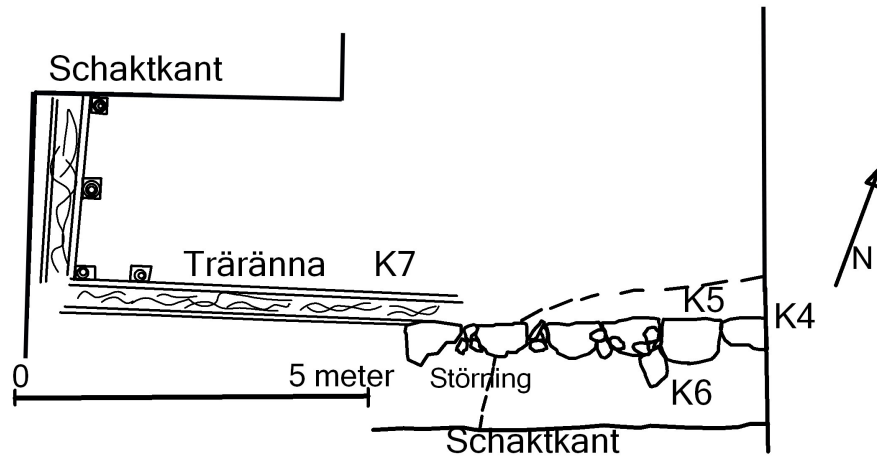
Ett antal konstruktioner konstaterades, i vissa avsnitt fanns sammanhängande kulturlager/marklager och allmänt existerande var rivningsmassor och fyllnadsmaterial.

Figur 2. Ledningsschaktet i rött och de blå markeringarna refererar till de i texten beskrivna iakttagelserna 1-6.

Vid markering 1 på figur 2 grävdes ett något större område, en yta om cirka 4x4 meter, då en brunn skulle placeras i området. Vid schaktningen påträffades rester efter en byggnad, en stensyll (K4), vilket gjorde att den nya brunnen flyttades ett stycke för att inte skada det som var kvar av husgrunden. I samband med grunden fanns även rester, eller delar av en vattenränna i trä (K7). Grunden täcktes stratigrafiskt överst av asfalt och ett 0,3 meter tjockt bärlager som i sin tur överlagrade 0,5 meter fyllnadslager bestående av rivningsmassor. Fyllnadslagret täckte

stensyllen och sträckte sig också ner till orörd marknivå, lera, runt husgrunden. Intill grunden kunde inget äldre markskikt iakttas. Husgrunden, syllen, var cirka 5x1,5 meter stor och bestod

Figur 3. Planritning över stensyllen och vattenrännan.

av sex synliga stenar 0,8x0,6 meter stora. Stenarna är tuktade och huggna. De har en rak sida mot norr, vilket också bör ha varit den utåt sett synliga sidan och byggnadens norra vägglinje.

Figur 4. Stensyllen från väster. Foto: Arkeologgruppen

Mellan de större stenarna fanns inkilade mindre stenflisor, 0,1-0,3 meter stora. Innanför syllstensraden fanns ett påfört lager med mjäla eller fin sand på ett lager kullrig sten och stenflisor. Ovanpå detta vidtog det ovan nämnda rivningslagret. Längst i väster var grundsyllen skadad och fylld med sentida bygg- och rivningsavfall.

Längs med grundens utsida fanns en träränna (K7). Den har tolkats som en dräneringsränna eller dagvattenavlopp. Rännan är sammansatt av tre 0,05 meter tjocka plankor. Konstruktionen bildar en låda som är öppen på ovansidan. Rännans synliga del är 5,6x0,3 meter. Den är byggd av plankor/kluvor med kvarsittande kvistar på den svagt välvda utsidan. Rännan var fylld med uppslammad lera och sand. Rännan var stagad på flera ställen, där kvadratiska pålar slagits ner längs rännans utsida.

Rännans vinkel antyder att den är äldre än husgrunden, då den av allt att döma måste fortsätta under grunden. Den sluttar tydligt mot öster och kan antas att ett par meter mot öster återfinnas på ett djup cirka 0,5 meter lägre än i väster. 0,3 meter under rännan fanns en stenpackning.

Resterande del av schaktet i riktning mot Storgatan, markering 2 på figur 2, uppvisade stratigrafiskt rivningsavfall som använts som fyllnadsmassor. Om dessa kommit från platsen eller från andra delar av staden går inte avgöra, dock är det sannolikt att stora delar av massorna har förts på i området i samband med att den järnväg som löper parallellt med ledningsschaktet anlades under 1800-talets andra hälft. Troligt är att en och annan byggnad i samband med järnvägsarbetena blev föremål för rivning och att rivningsmassorna mycket väl kan ha använts till fyllning i området.

Vid markering 3 fanns under asfaltens bärlager ett 0,3 meter tjockt lager bestående av brun humös silt. Lagrets tjocklek och sammansättning tyder på att det är ett odlingslager. Det kunde iaktas i schaktet cirka 40 meter västerut där det var avgrävt av ett ledningsschakt/brunn, markering 4.

Vid markering 6 fanns bevarade kulturlager 0,7 meter under dagens asfalt. Det var avklippt av ett ledningsschakt i öster och i väster av en garageinfart, markering 5. Kulturlagret bestod av en stenpackning (äldre gatunivå) med sättsand. Under fanns ett 0,3

meter tjockt lager humös silt, troligen likartat det som vid markering 3, det vill säga ett odlingslager.

Schaktets vidare sträckning visade i huvudsak fyllnadsmassor samt rikligt med ledningsdragningar som ytterligare bidrog till att äldre lämningar inte kunde registreras.

Tolkning

Schaktningsövervakningen ger en ganska god bild av området i äldre tid. Bebyggelsen har varit gles före 1700-talet, man kan dra slutsatsen att då har i huvudsak odlingsjordar funnits i området. Om det har varit obebyggda tomters trädgårdar eller stadens jordar för bete och odling går inte avgöra. Varken spadstick eller åder/plogspår fanns. Det var vanligt att trädgårdar annars låg i stadens utkantsområden särskilt kålgårdar och humlegårdar, dessa kunde ofta ligga på obebyggda tomter. Andra trädgårdar, äppelgårdar och kryddgårdar låg dock mer i bebyggda områden. Det mest troliga är dock att det har funnits en gles bebyggelse och odlingar i området samt genomfartsleden mot norr.

Av äldre bebyggelse finns inte mycket kvar, en stensyllsgrund och en vattenränna dokumenterades. Det finns däremot rikligt med rivningsmassor/fyllnadslager i schaktväggarna. Dessa massor kommer troligen från närliggande bebyggelse som har rivits i samband med stora omdaningar i området, där en del troligen har ett samband med att järnvägen anlades under andra halvan av 1800-talet, vilket troligen innebär att den bebyggelse som revs var från 1700-talet.

Administrativa uppgifter

Landskap: Närke
Län: Örebro län
Kommun: Örebro kommun
Socken: Örebro
Fastighet: Olaus Petri 3:217 m fl

Arkeologgruppens diarienummer: Ag2011_24
Länsstyrelsens diarienummer: 431-05533-2010
Projektnr: 2011_24
Fornlämningsnr: Örebro 83:1

Projektgrupp:
Helmut Bergold
Personal:
Helmut Bergold, Leif Karlenby, Ebba Knabe

Undersökningstid: November-december 2010
Arkeologtimmar: 30
Exploateringsyta:
Undersökt yta: Cirka 350 löpmeter
Läge: Ekonomiska kartan: 10F4d NV , 10F4d SV
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:
Inga fynd.

